

for his book out of which his valuable messages can easily be garnered.

Robert Ross, Universiteit Leiden

Dunk, Th.H. von der, *Een Hollands heiligdom. De moeizame architectonische eenwording van Nederland* (Monografieën over Europese cultuur XIII; Amsterdam: Bert Bakker, 2007, 576 + [40] blz., €45,-, ISBN 970 90 351 3059 3).

Dit boek gaat over de Nederlandse architectuur van circa 1750 tot 1800, een wat veronachtzaamd onderwerp. Von der Dunk heeft als een van de weinigen aan de beeldvorming en de ideeën over deze architectuur in een groot aantal verspreide publicaties uit de laatste twintig jaar veel bijgedragen en een reeks ervan in deze bundel voor een groter publiek toegankelijk gemaakt.

Met ‘Een Hollands heiligdom’ uit de titel wordt het plan bedoeld om een monument op te richten voor Hugo de Groot, een van de helden van de Patriotten. Dit initiatief van de Amsterdamse arts Jacobus Ploos van Amstel beoogde om Slot Loevestein met de grond gelijk te maken en op die plaats een groots gedenkteken van 41 meter hoog te bouwen ter nagedachtenis aan de rechtsgeleerde. Ploos hield voordrachten over zijn plannen, zoals in 1773 toen hij zijn betoog in de vergadering van het genootschap Concordia et Libertate toelichtte aan de hand van een model van papier-maché, ontworpen door de architect Jacob Otten Husly.

Deze casus bevat veel elementen die in het boek telkens zullen terugkomen: het gaat om architecturale ideeën op (in dit geval ook gemaakt van) papier, gebaseerd op een politieke overtuiging, die door een ‘amateur’ worden gepresenteerd, ondersteund door het ontwerp van een professionele architect. Maar verder dan een idee komt het niet – wellicht was Ploos’ voordracht niet anders dan een politiek betoog, met een theoretische, onhaalbare, architectonische illustratie.

De kracht van Von der Dunk is, dat hij zich uitdrukkelijk niet beperkt tot Amsterdam en Haarlem, traditioneel beschouwd als de centra van de ‘moderne’ architectuur in de tweede helft van de achttiende eeuw, maar projecten uit heel Nederland behandelt. Gebouwen uit onder meer Groningen, Westzaan, Hoorn, Schiedam, Nijkerk en Zwolle komen uitvoerig aan de orde. Daarnaast wordt aandacht besteed aan het tijdschrift *De Hollandsche Mercurius*, dat illustraties van contemporaine architectuur publiceerde, en aan het Amsterdamse genootschap *Doctrina et Amicitia* (Kalverstraat 4-8), een Patriots genootschap dat in 1803 een modern onderkomen kreeg.

Het zeer uitvoerige bronnenonderzoek van Von der Dunk, dat ons een goed inzicht geeft in de discussies rond personen, achtergronden en ontwerpen is het belangrijkste deel van dit boek: het bestaat uit een reeks heel gedetailleerd beschreven casussen gevat in een ‘licht’ theoretisch kader, namelijk een korte Inleiding, een kort Nawoord, en in het midden een langer hoofdstuk 9 over architectuur en regio, waarin tot 1850 vooruit wordt geblikt en wordt

gesteld dat Nederland na 1813 één architectuurregio is geworden. Dit hoofdstuk bespreekt het centrale thema van dit boek, namelijk dat regionale verscheidenheid die ten tijde van de Republiek had geheerst in de tweede helft van de achttiende eeuw met horten en stoten plaats moest maken voor een nationale eenheidsstijl, het internationale neo-classicisme (de ‘moeizame architectonische eenwording’ uit de titel).

Von der Dunks uitgangspunt is dat stijl en politiek samenhangen. Volgens hem betekende een progressieve, toentertijd Patriotse, politieke overtuiging een voorkeur voor de avant-gardistische architectuur van dat moment: het internationale neo-classicisme. Het is duidelijk dat Von der Dunks sympathie uitgaat naar de progressieve Patriotten en hun voorkeur voor het neoclassicisme tegenover de retardaire Oranjes, wier mecenaat in 1795 tot een voorlopig einde kwam. Zo krijgt ook de Bataafse Omwenteling in 1795 in hoofdstuk 16 de hoofdrol, terwijl telkens blijkt dat de Bataafse Republiek geen geld uitgaf aan architectuur en dat het eigenlijk Lodewijk Napoleon was die onder meer door veranderingen in het bouwkunstonderwijs (Prix de Rome) en nieuwe opdrachten een doorslaggevende rol heeft gespeeld bij het vormen van een prominente groep neoclassicistische architecten van na 1813. Een belangrijke rol is na 1813 tevens weggelegd voor de ingenieurs die werkten voor het Ministerie van Waterstaat onder Willem I, die ervoor zorgden dat belangrijke gebouwen in de zogenaamde ‘Waterstaatsstijl’ verrezen, een neoclassicistische stijl. Deze ‘verwording’ van een progressieve stijl tot een van autocratische vorsten wordt niet uitgewerkt.

Evenmin wordt het debat aangegaan met auteurs met andere opvattingen, zoals Niek van Sas die in *Edele eenvoud* ((Haarlem 1989) 31) zegt dat overtuigde Orangisten, zoals R.M. van Goens en Petrus Camper, ook verlichte opvattingen over architectuur hadden – regelrecht in strijd met wat Von der Dunk beweert.

Hetzelfde geldt voor de ‘eenwording’ uit de titel, die lijkt te verwijzen naar de klassieker van Knippenberg en De Pater, *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800* uit 1988, een boek dat echter niet in de literatuurlijst voorkomt. Die auteurs behandelen de natievorming van Nederland na 1798 en de economische, politieke en culturele eenwording van het land. Juist de culturele eenwording – met uitzondering van de Nederlandse taal – komt er bij Knippenberg en De Pater bekaaid af, en dus vormt Von der Dunks publicatie een waardevolle aanvulling daarop, zeker omdat hij de architectonische eenwording eerder ziet beginnen.

Het boek is, in de geest van zijn achttiende-eeuwse onderwerp, een pamflet: zeer goed geschreven, zeer goed onderbouwd en zo een goed uitgangspunt voor een nieuwe benadering van de architectuur uit de periode na 1750. Von der Dunk zal het er zeker hierbij niet laten.

Ellinoor Bergvelt, Universiteit van Amsterdam en Michiel Jonker, Amsterdam

Yong Liu, *The Dutch East India Company's Tea Trade with China 1757-1781* (Dissertatie Leiden 2006, TANAP monographs on the history of the Asian-European interaction VI; Leiden, Boston: Brill, 2007, 277 blz., €73,-, ISBN 978 90 04 15599 6).

Het onderhavige boek is als zesde deel verschenen in de 'TANAP monographs on the history of the Asian-European interaction'. In deze reeks verschijnen de resultaten van het in 2000 gestarte TANAP ('Towards a New Age of Partnership') project. De studie van Yong Liu heeft betrekking op de theehandel van de Verenigde Oostindische Compagnie in de tweede helft van de achttiende eeuw. De handel op China kende een vrij eenzijdig karakter. Het belang en daarmee ook het initiatief lag vooral bij de Europese naties die bijzonder graag producten uit China betrokken en die elkaar daarbij heftig beconcurrerden. Daar tegenover stond een China dat geen behoefte had aan Europese producten. De reden om de handel toch toe te staan lag voor de Manchou keizers vooral in het financiële gewin dat de handel met zich meebracht. Voor de VOC was de theehandel met een aandeel van 70% in de totale China-handel verreweg het belangrijkste onderdeel van de handel op China die uiteraard ook porselein, textilia en zijde betrof.

De concurrentie van de Oostendse Compagnie en vooral van de East India Company bracht de VOC er in de achttiende eeuw maar liefst driemaal toe de organisatie van de handel te wijzigen. Aanvankelijk liep de theehandel, zoals alle handel, via Batavia. De thee werd daarheen aangevoerd door Chinese jonken hetgeen een onzekere schakel was in het systeem. De prijzen waren in Batavia vaak hoger dan in China, de aanvoer onzeker en controle op de kwaliteit vrijwel onmogelijk. Met de toenemende concurrentie besloten de Heeren XVII in 1729 de handel voortaan rechtstreeks tussen China en de Republiek te laten verlopen. Aanvankelijk werd dit proces aangestuurd vanuit Amsterdam maar na vijf jaar bleek dit te veel op afstand. In 1734 besloot men daarom de aansturing op te dragen aan de Hoge Regering in Batavia. In 1756 wordt de uitvoering in handen gelegd van een commissie, de zogenaamde 'Chinasche Commissie'. Deze commissie was uniek in de bedrijfsvoering binnen de VOC omdat hij zich concentreerde op een enkel product (thee), afkomstig uit een enkele regio (China). Uit Yong Liu's studie blijkt dat de instelling van deze commissie in tijden dat het de VOC op vele fronten niet voor de wind ging, de Compagnie geen windeieren heeft gelegd.

De gangbare opvatting over de theehandel van de VOC is dat de leidende positie van de VOC in de loop van de achttiende eeuw door de EIC werd overgenomen en dat als consequentie daarvan de theehandel van de VOC van steeds minder belang werd. Yong Liu laat echter zien dat het volume van de Engelse handel dat van de VOC in de tweede helft van de achttiende eeuw weliswaar overtrof maar dat desondanks het volume van de VOC handel in de tweede helft van de achttiende eeuw groter was dan in de eerste helft. Er is dus sprake van een relatieve achteruitgang en vanuit het perspectief van de VOC gezien is er in de tweede helft van de eeuw sprake van een 'Golden Age' van de Chinese theehandel. Dit is met de rol die de Chinasche Commissie daarbij speelde, een kernpunt van het betoog.